

Piotr Sroka

Dział Nowych Druków Ciągłych
Zakład Narodowy im. Ossolińskich

Ossolińskie archiwum Władysława Bartoszewskiego. Czasopisma

W zasobie Działu Nowych Druków Ciągłych znajdują się 583 tytuły czasopism przekazanych Ossolineum przez Władysława Bartoszewskiego. W czasie katalogowania wyodrębniono dla nich osobne ciągi sygnatur: 988.400–988.849, 989.001–989.120, 989.876–989.895 (ostatnia wykorzystana – 989.893). Jeśli w naszych zbiorach znajduje się dany tytuł czy nawet konkretny numer czasopisma pochodzący z innego źródła, czasopismo pochodzące z daru W. Bartoszewskiego posiada odrębną sygnaturę. Kolekcja ta odzwierciedla życiorys oraz naukowe zainteresowania W. Bartoszewskiego. Najcenniejszą jej część stanowią polskie (oraz nieliczne niemieckie) czasopisma z lat 1939–1945 i to im przyjrzymy się bardziej szczegółowo w dalszej części artykułu. Poza tym istotną częścią daru W. Bartoszewskiego są także inne grupy zbiorów: polskie periodyki konspiracyjne z lat 1976–1989; pojedyncze numery różnych czasopism wydanych po 1945 roku, w których udokumentowana jest aktywność społeczna, polityczna czy naukowa W. Bartoszewskiego; zagraniczne (głównie niemieckojęzyczne) czasopisma naukowe oraz polityczno-społeczne.

Czasopisma z okresu II wojny światowej pochodzące z daru W. Bartoszewskiego podzielić można na cztery grupy: prasa konspiracyjna wydawana przez struktury Polskiego Państwa Podziemnego, ugrupowania polityczne i organizacje wojskowe; oficjalna prasa polskojęzyczna – tzw. gadzinówki; czasopisma w języku niemieckim wydawane oficjalnie na terenach okupowanych ziem polskich; kolekcja wydań polskich dzienników z września 1939 roku.

Zbiór czasopism konspiracyjnych z lat 1939–1945 jest reprezentatywny dla całego podziemnego ruchu wydawniczego z czasów okupacji. Znajdziemy w nim większość najważniejszych tytułów prasowych, na czele z oficjalnym organem Związku Walki Zbrojnej, a następnie Armii Krajowej – „Biuletynem Informacyjnym” wydawanym od listopada 1939 roku (początkowo jako organ dowództwa Okręgu Warszawa–Miasto Służby Zwycięstwu Polski) do stycznia 1945 roku. Warto nadmienić, że w latach 1944–1945 W. Bartoszewski pełnił funkcję sekretarza redakcji „Biuletynu Informacyjnego”. W kolekcji przekazanej Ossolineum znajdują się pojedyncze numery wydania „P” (od „powiat”) – lokalnej podwarszawskiej mutacji głównego wydania (sygn. 988.423) (il. 14). Szczególnie cenne są numery 24 i 31 z 1944 roku, których nie wymienia Lucjan Dobroszycki w swoim *Centralnym katalogu polskiej prasy konspiracyjnej 1939–1945*¹. Organem prasowym Delegatury Rządu na Kraj była „Rzeczpospolita Polska”. W zbiorach ossolińskich (pod sygn. 988.676) znajdują się liczne numery tego czasopisma pochodzące z opisywanej kolekcji.

14. „Biuletyn Informacyjny”,
wyd. „P” 1944, nr 24.
Sygn. 988.423.

¹ *Centralny katalog polskiej prasy konspiracyjnej 1939–1945*, oprac. L. Dobroszycki, Warszawa 1962, poz. 57.

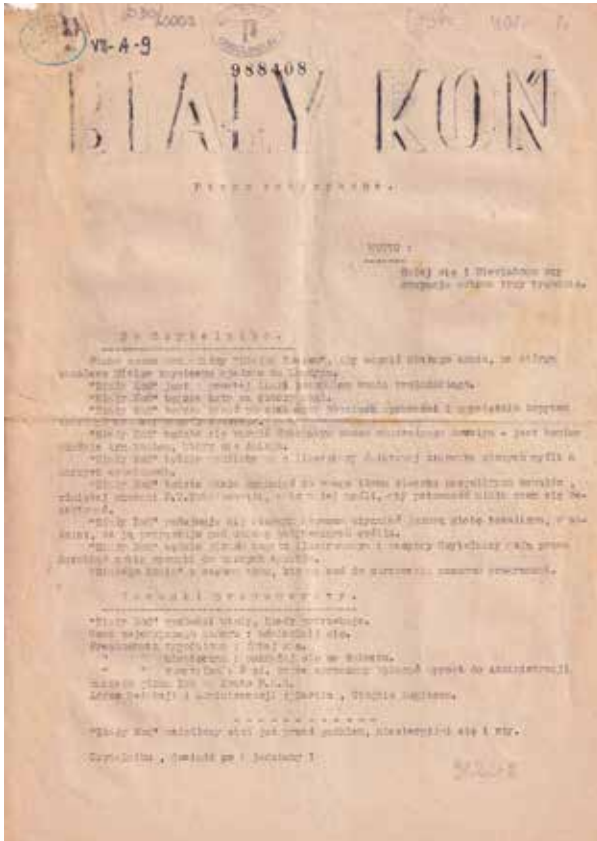
Wśród darów W. Bartoszewskiego znaleźć można czasopisma konspiracyjne wydawane przez wszystkie najważniejsze ugrupowania polityczne działające w podziemiu. Organem Stronnictwa Ludowego było pismo „Przebudowa” z lat 1941–1943, kontynuowane pod tytułem „Polska Ludowa”. W kolekcji W. Bartoszewskiego znajdują się oba te tytuły (odpowiednio pod sygn. 988.624 i 988.511). Wśród organów centralnych Polskiej Partii Socjalistycznej działającej w konspiracji pod nazwą „Wolność, Równość, Niepodległość” najdłużej wydawany był tytuł „WRN” (1940–1944), którego kilkadziesiąt numerów ze zbiorów W. Bartoszewskiego także wzbogaciło zasób Ossolineum (sygn. 988.735). Najważniejszym tytułem Stronnictwa Narodowego była ukazująca się w latach 1940–1945 „Walka”. W. Bartoszewski przekazał Ossolineum numer 40 z 1943 roku oraz „Dodatek do Walki na Powiat Błoński” z sierpnia tego samego roku (sygn. 988.638). Czwarte z głównych ugrupowań politycznych Polskiego Państwa Podziemnego – Stronnictwo Pracy – wydawało w konspiracji takie tytuły jak „Naród” czy „Reforma”, które także znajdują się w kolekcji W. Bartoszewskiego (odpowiednio sygn. 988.648 oraz 988.587). Oprócz centralnych organów prasowych różnych struktur i podziemnych organizacji, spuścizna W. Bartoszewskiego zawiera liczne tytuły mniej znanych, lokalnych czasopism konspiracyjnych.

Jednym z głównych obszarów aktywności podziemia była propagandowa walka z okupantem, a jej ważnym narzędziem – satyra². W kolekcji W. Bartoszewskiego znajduje się kilka czasopism satyrycznych, w tym bardzo cenny pojedynczy numer „Białego Konia” z 1940 roku (sygn. 988.408) (il. 15).

Bardzo ciekawą i wartościową grupę czasopism z okresu II wojny światowej przekazanych Ossolineum przez W. Bartoszewskiego stanowią tytuły powstałe w związku z akcją „N”³. Było to dywersyjne przedsięwzięcie prowadzone przez Biuro Informacji i Propagandy Związku Walki Zbrojnej / Armii Krajowej. W jego ramach przygotowano druki w języku niemieckim, których celem miało być wytworzenie wśród czytelników – cywili i żołnierzy – przekonania o istnieniu silnej wewnętrznej opozycji przeciwko Hitlerowi. Akcja „N” była dużym sukcesem, a pojawienie się wśród żołnierzy Wehrmachtu i w wielu regionach Niemiec wytworzonych w jej ramach ulotek i czasopism wywołało niemały popłoch w placówkach Gestapo. W kolekcji

² Zob. J. Jarowiecki, *Czasopisma satyryczne, społeczno-kulturalne i literackie wydawane przez polski ruch oporu w latach 1939–1945*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy” 1982, z. 15, s. 66–104.

³ O akcji „N” zob. G. Mazur, *Biuro Informacji i Propagandy SZP-ZWZ-AK 1939–1945*, Warszawa 1987, s. 96–147.

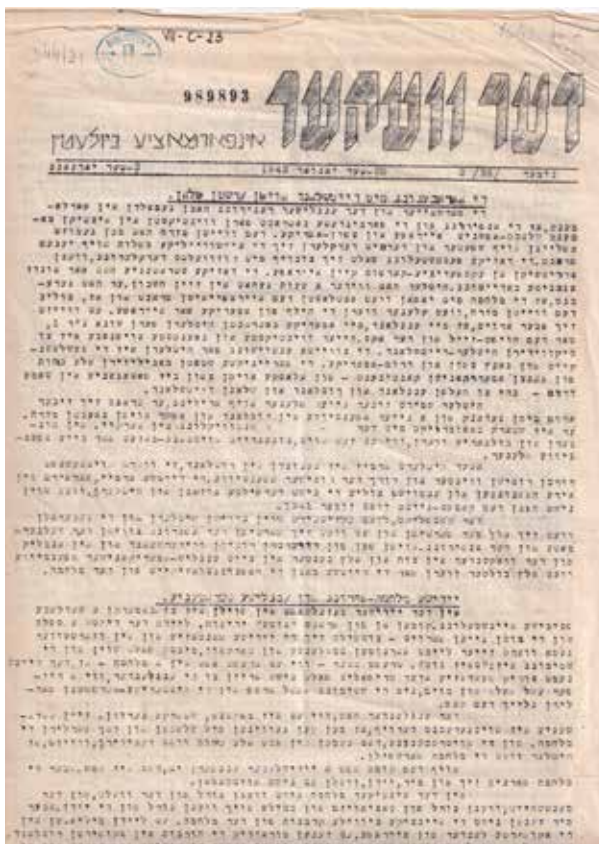
15. „Biały Koń” [1940].
Sygn. 988.408.

czasopism W. Bartoszewskiego znajdują się następujące tytuły powstałe w ramach akcji „N”: „Der Durchbruch” (numery 10 i 23 z 1942 roku oraz 2, 5, 8, 9, 12 i 13 z 1943 roku, sygn. 989.877), „Der Frontkämpfer” (numery 2, 3, 6, 9 i 10 z 1943 roku), „Germania. Kampfblatt der nationalen Bewegung Grossdeutschlands” (numer z 22 czerwca 1943 roku, sygn. 988.488), „Der Hammer” (numer 13 z 1941 roku, sygn. 989.878), satyryczny „Der Klambautermann” (numery 3–5 i 8 z 1943 roku, sygn. 989.075), „Die Ostwache” (numer 6 z 1942 roku oraz numery 6, 8, 10, 12, 14, 19–21 i 24 z 1943 roku, sygn. 989.879), „Der Soldat” (numery 9 i 10 z 1943 roku, sygn. 989.876) oraz „Die Zukunft – Przeszłość. Pismo dla Niemców w Polsce” (numery 2, 3, 5, 7–12 z 1943 roku oraz 1 z 1944 roku, sygn. 988.819).

Jednym z najcenniejszych czasopism konspiracyjnych pochodzących z daru W. Bartoszewskiego jest wydawany w warszawskim getcie w jidysz „Der Weker” (sygn. 989.893) (il. 16). Był to główny organ prasowy Bundu (w 1942 roku zastąpił wcześniejszy tytuł – „Biuletin”). Ukazało się

13 numerów – pierwszy w styczniu, ostatni 30 kwietnia 1942 roku (od maja 1942 roku rolę organu prasowego Bundu w getcie przejął „Dos Fraje Wort”) ⁴. Ossolineum dzięki darowi W. Bartoszewskiego jest w posiadaniu numeru 2 (26) czasopisma z 25 stycznia 1942 roku.

Prasę godzinową w kolekcji W. Bartoszewskiego reprezentują m.in.: „Co Miesiąc Powieść” (sygn. 988.484), „Gazeta Narodowa” (sygn. 988.410), „Głos Polski” (sygn. 988.439), „Goniec Krakowski” (sygn. 988.459), „Nowy Kurier Warszawski” (sygn. 988.504), „Kurjer Radomski” (sygn. 988.562), „Przełom” (sygn. 988.518), „Zawód i Życie” (sygn. 989.055) oraz czasopisma przeznaczone dla młodzieży: „Ster” (sygn. 989.054) i „Mały Ster” (sygn. 989.056) ⁵.

16. „Der Weker” 1942.
Sygn. 989.893.

⁴ *Prasa getta warszawskiego: Bund i Cukunft*, „Archiwum Ringelbluma”, t. 16, oprac. M. Rusiniak-Karwat, A. Jarkowska-Natkaniec, Warszawa 2016, s. xxii. Tam także przedruk 12 z 13 numerów czasopisma (s. 254–335).

⁵ O prasie godzinowej zob. m.in. W. Wójcik, *Prasa godzinowa Generalnego Gubernatorstwa (1939–1945)*, Kraków 1988; K. Woźniakowski, *Polskojęzyczna prasa godzinowa czasów okupacji hitlerowskiej 1939–1945. Studia i szkice zebrane*, Opole 2014.

Na szczególną uwagę zasługują: „Strażnica: jednodniówka dla robotników przy umocnieniach polowych” (trzy numery z końca 1944 roku, sygn. 988.818) oraz „Na Szańcach: pismo informacyjne dla robotników przy okopach” (numery 2 i 3 z 1944 roku, sygn. 988.848). Wśród darów W. Bartoszewskiego znajduje się także numer specjalny polskojęzycznej mutacji czasopisma ilustrowanego „Signal” z 1944 roku poświęcony klęsce powstania warszawskiego (sygn. 989.060)⁶.

Czasopisma niemieckojęzyczne wydawane w Generalnym Gubernatorstwie i na ziemiach polskich włączonych do Rzeszy to głównie gazety urzędowe, jak np. „Amtsblatt des Chefs des Distrikts Warschau / Dziennik Urzędowy Szefa Okręgu Warszawskiego” i jego kontynuacje (sygn. 988.468, 988.469, 988.470) czy też wydawnictwa takie jak „Deutscher Kalender im Generalgouvernement” (sygn. 988.687).

W kolekcji W. Bartoszewskiego znajdują się też numery polskich dzienników z września 1939 roku: „ABC” (sygn. 988.400), „Czasu” (sygn. 988.476), „Dziennika Powszechnego” (sygn. 988.446), białostockiego „Dzień Dobry!” (sygn. 988.445), „Expressu Porannego” (sygn. 988.411), warszawskiej „Gazety Wspólnej” (sygn. 988.473), „Gońca Warszawskiego” (sygn. 988.496), „Ilustrowanego Gońca Wieczornego” (sygn. 988.495), „Ilustrowanego Kurjera Codziennego” (sygn. 989.072), „Kurjera Codziennego 5 Groszy” (sygn. 988.568), „Kurjera Polskiego” (sygn. 988.572), „Kurjera Porannego” (sygn. 988.571), „Kurjera Warszawskiego” (sygn. 988.560), „Małego Dziennika” (sygn. 988.563), „Polski Zbrojnej” (sygn. 988.589), „Robotnika” (sygn. 988.588), „Warszawskiego Dziennika Narodowego” (sygn. 988.643) i „Wieczoru Warszawskiego” (sygn. 989.021).

Bibliografia

- Centralny katalog polskiej prasy konspiracyjnej 1939–1945, oprac. Lucjan Dobroszycki, Warszawa 1962.
- Jarowiecki Jerzy, *Czasopisma satyryczne, społeczno-kulturalne i literackie wydawane przez polski ruch oporu w latach 1939–1945*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy” 1982, z. 15, s. 66–104.
- Mazur Grzegorz, *Biuro Informacji i Propagandy szP-ZWZ-AK 1939–1945*, Warszawa 1987.
- Prasa getta warszawskiego: Bund i Cukunft*, „Archiwum Ringelbluma”, t. 16, oprac. Martyna Rusiniak-Karwat, Alicja Jarkowska-Natkaniec, Warszawa 2016.
- Woźniakowski Krzysztof, *Hitlerowski dwutygodnik propagandowy „Signal”: mutacja polska (1944–1945)*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2001, t. 4, z. 1, s. 93–115.

⁶ Zob. K. Woźniakowski, *Hitlerowski dwutygodnik propagandowy „Signal”: mutacja polska (1944–1945)*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2001, t. 4, z. 1, s. 93–115.

- Woźniakowski Krzysztof, *Polskojęzyczna prasa gadzinowa czasów okupacji hitlerowskiej 1939–1945. Studia i szkice zebrane*, Opole 2014.
- Wójcik Władysława, *Prasa gadzinowa Generalnego Gubernatorstwa (1939–1945)*, Kraków 1988.

The Ossoliński Archive of Władysław Bartoszewski. Magazines

SUMMARY

Among the 583 press publications donated to the Ossolineum by Władysław Bartoszewski, the largest and at the same time most valuable group are those from the Second World War. This is mainly Polish underground press, but also single issues of magazines officially published by the occupying forces in Polish (so-called 'gadzinówki') and German. This valuable collection, reflecting the scientific interests of Władysław Bartoszewski, has significantly enriched the collections of the Magazine Department of the Ossolineum.

KEY WORDS

World War II, Nazi occupation, underground press